

РОЗДІЛ 7 АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 80((=511.141)(092):378.4(477.87)

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.39.3.17>

A MAGYAR FILOLÓGUSOK A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG LÁMPÁS-EMBEREI

THE HUNGARIAN PHILOLOGISTS AS THE LIGHTS OF THE TRANSCARPATHIAN HUNGARIAN MINORITY

Dupka György,

orcid.org/0009-0003-2205-873X

elnök, igazgató

*PhD, Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége;
Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet*

At the opening ceremony of the series of events honoring the 60th anniversary of Hungarian education at the Uzhhorod National University, first of all, I'd like to express my congratulations and I hope, the institution will continue its magnificent work for many more years to come.

Fourthty-four years ago I have received my diplom here, together with my late first wife and my oldest son. I'm sharing my thoughts on behalf of all Hungarian artists.

I'd like to point out that besides over a thousand writers who shape the lives of local Hungarians, there are 66 other colleagues to be proud of, who are the lights of the Transcarpathian Hungarian minority.

They are present in the Hungarian social and cultural life as well. 51 of them have their own publication, they represent intellectual value, leave a mark in time. They have shown their excellence in different genres (such as poems, prose, drama, literary translation, history, ethnography, linguistics, sociography, demography, textbook writing, etc.).

This study shows that in the past 60 years besides others (historic churches, higher education and science, education, musical, artistic and literary life, media, etc.) Hungarian philologists have been an essential part of organization and direction of organizations like KMDSZ, UMDSZ, MÉKK, KMPSZ, and almost a hundred other. They took on the protection of the Transcarpathian Hungarians political, cultural and professional interests.

After the first 20 years of the 21st century, new difficulties are about to occure for the Hungarian philologists. We should continue on protecting the Hungarians in the territory during the war as well: may the education continue in Hungarian, and may our churches and institutions be filled with people who represent Christian values.

Despite the war, many people stayed in their hometown fighting for survival, and for native Hungarian culture.

Key words: Transcarpathian Hungarians, Hungarian higher education, Transcarpathian Hungarian literature, culture, literary life.

Щиро вітаю з ювілейною річницею та бажаю, щоб цей заклад, що формує угорську інтелігенцію, продовжував своє існування ще багато років!

Сорок чотири роки тому я здобув тут диплом, як і моя перша дружина, якої, на жаль, уже немає, та мій найстарший син. Від імені угорськомовних творців хочу поділитися з вами своїми думками.

Підкреслю, що, крім тисячі моїх побратимів, які формують життя місцевої угорської громади, ми можемо пишатися також 66 літераторами, які стали духовними світочами угорців Закарпаття. Вони відіграють важливу роль в угорському громадському та культурному житті. Станом на сьогодні 51 із них є авторами власних книжок, вони несуть інтелектуальні цінності та залишають слід у часі. Вони реалізували свій творчий таланти у різних науках, літературних родах і жанрах (поезія, проза, драма, художній переклад, історія літератури, історія, етнографія, лінгвістика, соціографія, демографія, написання підручників тощо).

Протягом останніх шістдесяти років угорські філологи стали представниками історичних церков, вищої освіти та науки, середньої освіти, професійної підготовки, музичного, образотворчого, літературного життя, медіа та депутатського корпусу, а також брали активну участь у створенні та керівництві таких організацій, як легендарна Молодіжна студія «Форраш», Творче об'єднання імені Аттілі Йожефа й тих, що вистояли у випробуваннях часу: КМКС, УМДС, МЄКК, КМПС, скаутський рух та союз багатодітних сімей, а також близько сотні інших громадських організацій та установ (угорський театр, КММІ, «Будинок угорців» тощо). Вони сміливо взяли на себе місію політичного, культурного та професійного захисту інтересів угорців Закарпаття. Багато з них мали і мають голос у представницьких органах області, міст, районів та населених пунктів.

Після перших двадцяти років ХХІ століття перед угорськими філологами, які формують угорську інтелігенцію, постають нові виклики. Навіть у тіні війни необхідно дбати про багатостраждальну угорську громаду Закарпаття, щоб збереглися школи, а наші храми та установи знову наповнювалися віруючими, які дотримуються християнських цінностей.

Багато хто й досі залишається на рідній землі, незважаючи на війну, і разом зі своїми побратимами бореться за виживання та збереження рідної угорськомовної культури.

Ключові слова: угорськомовна інтелігенція Закарпаття, угорськомовна вища освіта, угорськомовна література Закарпаття, культура, літературне життя.

Az Ungvári Állami Egyetemen megszervezett magyar felsőoktatás 60. évfordulóját méltató rendezvénysorozat megnyitó ünnepségén szívből gratulálok a kerek évfordulóhoz, kívánom, hogy a magyar értelmiséget képező intézmény létezzen még számos éven át!

Negyvennégy éve itt szereztem diplomát, nem csak én, néhai első feleségem, sz. Kövy Edit és legidősebb fiam, Dupka Zsolt. A magyar szakos alkotók nevében osztom meg Önökkel gondolataimat.

Kiemelem, hogy a mintegy ezer – a helyi magyarság életét alakító – sorstársam mellett eddig 66 olyan írástudó kollégára is büszkéek lehetünk, akik a kárpátaljai magyarság lámpás-emberei.

Jelen vannak ők az egyetemes magyar köz- és kulturális életben is. Eddig ötvenegyen önálló kötettel rendelkeznek, szellemi értékeket képviselnek, az időben is nyomot hagynak. Különböző műfajban (vers, próza, dráma, műfordítás, irodalomtörténet, történelem, néprajz, nyelvészet, szociográfia, demográfia, tankönyvírás stb.) kamatoztatták alkotó tehetségüket. Íme a teljesség igénye nélkül felsorolt írástudók névsora, akik egy vagy több kötetrel is rendelkeznek: Bagu Balázs, Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Livia, Baráth Mihály, dr. S. Benedek András, dr. Beregszászi Anikó, Berniczky Éva, Bíró András, dr. Brenzovics Marianna, Bús Ilona, Czébely Lajos, hab. dr. Csernicskó István, Cséka György, dr. Csordás László, Dalmay Árpád, Demjén Miklós, dr. Dupka György, dr. Fedinec Csilla, Finta Éva, Fodor Géza, Füzesi Magda, Györke László, dr. Györke Magdolna, Horváth Gyula, dr. Horváth Katalin, Horváth Sándor, Hutterer Éva, Imre Sándor, Kenyeres Mária, Keresztyén Balázs, dr. Kész Margit, Kovács Elemér, Kovács Gábor, Kovács Katalin, dr. Kótyuk Erzsébet, Lajos Mihály, Lengyel Tamás, Marcsák Gergely, Móricz Kálmán, P. Punykó Mária, dr. Pilipkó Erzsébet, P. Lator Ilona, dr. Penckőfer János, Popovics Béla, Pócs István, Tóth István, dr. Tóth Péter, dr. Vári Fábán László, dr. Zékány Krisztina, Zselicki József.

Az irodalmárok közül huszonkét minősített költőt, tizenégy író tartunk számon, tizenegyen a Magyar Írószövetség tagjai.

Négyen József Attila-díjasok: Balla D. Károly, Finta Éva, Füzesi Magda, Vári Fábán László, az utóbbi egyben Magyarország Babérkoszorúja-díjas költője.

Két Kossuth-díjasunk van Vári Fábán László, az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kul-

túra c. folyóirat főszerkesztője és Vidnyánszky Attila, a Magyar Nemzeti Színház főigazgatója személyében.

Hárman a Magyar Művészeti Akadémia (MMA) akadémikusai (Vári Fábán László (egyben az irodalmi tagozat vezetője), Füzesi Magda, Vidnyánszky Attila, az utóbbi a Nemzeti Színház főigazgatója) és hárman – Dupka György, Finta Éva, Marcsák Gergely – az MMA nem akadémikus köztestületi tagjai.

A magyar szakos kutatók közül tizennyolcan PhD fokozatot szereztek, tízen doktoranduszok. Tizenegyen pedig a Kárpátaljai Magyar Akadémiai Tanács (KMT), illetve az MTA külső köztestületi tagjai vagyunk. A KMT elnöke a magyar szakos Csernicskó István nyelvészprofesszor, aki nemrég akadémiai székfoglalót tartott, és egyben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora, a magyar szakos felesége, Beregszászi Anikó nyelvész pedig ugyanott tanszékvezető.

Egykori tanárunk, a szép emlékü, Tartuban doktorált Zékány Imre nyelvész, az ungvári egyetem egykori docensének lánya, dr. Zékány Krisztina nyelvész, docens, jelenleg az UMOTI Magyar Filológiai Tanszékének vezetője, a Magyarságkutató Intézet külső munkatársa. A családja magyarszakos-dinasztia, hiszen az édesanyja nyugdíjas magyartanár, férje, Kovács Péter az Ungvári Drugeth Gimnázium igazgatója. A képzeletbeli stafétát tovább viszi kedves lánya, aki szintén magyar szakos diák.

A magyar szakosaink nemes tettei elévülhetetlenek. Alábbiakban erről a hőskorszakról készítettem vázlatos összefoglalót.

A magyar szakos diákok „szamizdat”, gépiratos Együtt folyóirata

Mint ismeretes, az Ungvári Nemzeti Egyetemen (az 1999–2000-es tanévig Ungvári Állami Egyetem) 1963. szeptember 1-jén kezdődött meg a felsőfokú magyar szakos tanárképzés, amely az Idegen Nyelvek Kar angol tanszékéhez kapcsolódva indult el, majd az 1964–1965-ös tanévben a francia tanszékhez csatolták.

Az 1965–1966-os tanévben a Filológiai Karon megalakult az önálló Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (tanszékvezető Szimulik Mihail docens, a filológiai tudományok kandidátusa). Ezzel a magyar nyelv és irodalom oktatása az anyanyelvi szakképzés rangját kapta meg. 1966. július 2-tól az ezredforduló utáni első évtizedig Lizanec Péter nyelvész professzor vezette a tanszéket. A kárpátaljai magyar kultúra fejlődése szempontjából rendkívüli jelentőségű volt az ungvári egyetemen meginduló magyar filológiai képzés.

Az irodalommal elmélyülten foglalkozó és tollforgató diákok saját maguk alapította egyetemi irodalmi körbe csoportosulva indították el 1966-ban az *Együtt* c. irodalmi folyóiratot. „Ők azok, akik Beregszászon, vagy éppen Csapon már kijárták az önképzőkörök monoton imaóráit, s az egyetemre kerülve már nem óhajtották folytatni” – vázolta fel az indulást S. Benedek András. [33,6.o.]

1966-ban S. Benedek András, Balla Gyula, Györke László, Bús Ilona, Punykó Mária és mások „az ungvári egyetem magyar szakos hallgatói középiskolások koruk óta írnak verset, novellát, kisprózát, hely- és kultúrtörténeti cikkeket. Feltételezhetően ők a tanszék irodalmi körének legaktívabb tagjai, akik tanári, tanszékvezetői jóváhagyással hamarosan létrehozzák az *Együtt* című, mechanikus írógépen sokszorosított, 35–40 oldal terjedelmű, aprólékos kézimunkával füzeteszerűvé formált, linómetszetekkel feldobott folyóiratukat” – foglalta össze Vári Fábián László gondolatait az *Együtt* c. lap indulásáról. [35, 46.o.]

A linómetszeteket a beregszászi Muszka László és Horváth Anna képzőművész készítette. Az 1966 ősztől indult „szamizdat” jellegű, gépiratos *Együtt* c. folyóirat (1966 ősztől 1967 végéig) szűk másfél évfolyamának számaiban a fentebb említett tollforgatókon kívül jelen voltak írásaikkal Adóba Mária, Tárczy Etel, Balogh Irén irodalombarátok, valamint Zselicki József, aki 1967-ben került a kiadvány közélébe. Így vallott róluk Kovács Vilmos és S. Benedek András közös tanulmányában: „A csoport befogadott soraiba másokat is, akik a realitások talaján, a haladó kárpát-ukrajnai hagyományok birtokában, a történelmi ihletésű nemzeti kultúra felől közelítettek hozzá. Tagjainak felkészültsége és tudatos tenni akarása lehetővé tette számukra, hogy a költészet mellett más műfajokban is eredményesen kísérletezzenek (műfordítás, irodalomtörténet és kritika, néprajzkutatás, publicisztika).” [35, 46.o.]

Az *Együtt* c. folyóiratot 1967-ben Márkus Csaba mutatta be a Kárpáti Igaz Szót abban az időben megrendelő közel 30 ezres olvasótábornak. Véleménye szerint: „Az irodalmi folyóirat lépésről lépésre, egyre jobban megközelíti az irodalmi folyóirat jellegét. Még ha ifjúsági, társadalmi alapon kibocsátott sajtótermék is. S ezért a szerkesztőbizottságot illeti meg a dicséret – a fiatalokat, akik egymaguk megéremelnék, hogy külön foglalkozzunk velük.” A folyóirat kiadásával kapcsolatosan megfogalmazta javaslatát is: „Az „Együtt” népszerűsége is olyan nagy már, hogy felvetődik a kérdés: nem lenne célszerű 150–200 példányszámban az egyetemi pártbizottság hozzájárulásával sokszorosítani?” [29].

Az „olvasás” korszakának Kárpátalján is a végét jelzi, hogy támogatás helyett az egyetem pártbi-

zottsága betiltotta a lapot. Hogy miért? S. Benedek András fentebb említett írásában utalást tett arra, hogy a lap szerkesztőbizottságának tagjai megtagadták a felsőbb pártkörökből érkezett kérést, hogy „erős szakmai kritikával” illessék Kovács Vilmos *Holnap is élünk* c. regényét.

Ezt az elítéltető „házi feladatot” nem teljesítették. Az eddig megjelent *Együtt*-számok jelentőségét a későbbiekben S. Benedek András Gelencei Kálmán néven méltatta-értékelte: „A lap másfél évfolyama az egyszerű publikációs lehetőségnél sokkal többet jelentett. Rövid időn belül tudatosította az egységes irodalmi élet kialakításának igényét és szükségességét, sokan a hiányzó területi irodalmi fórumot¹ is már-már a lapban látták megvalósítani.” [20].

A Forrás Stúdió a magyar polgárjogi mozgalom bölcsője

Abban az időben megyei lapnak számított a Kárpátontúli Ifjúság: a kommunista ifjúsági Mology Zakarpatyje című ukrán lap tükörfordítása, melyet 1958–1963 között hetente három alkalommal adtak ki. 1963. március 27-től 1967. január 1-ig szünetelt a kiadása. Főszerkesztője a magyarbarát Vaszil Lengyel, majd Fejes János lett a magyar kiadás felelős szerkesztője,² aki megértően viszonyult az ifjú titánokhoz, sőt, az ukrán lapszerkesztővel publikációs lehetőséget, fordítói munkát is biztosított számukra.

Így 1967 nyarától a fiatalok ennél a lapnál „fedezéket” találtak. Itt helyezkedett el a kisgejőci Zselicki József költő. A lap munkájába besegített az eszenyi Balla Gyula³, a beregszászi S. Benedek András és Györke László magyar szakos diákok. Ők azok, akik 1967 novemberében megszervezték a Forrás Ifjúsági Stúdiót, melynek elnökévé Zselicki Józsefet választották. A Kárpátontúli Ifjúság megyei lap *Trembita* (Havasi Kürt) című irodalmi rovatában a stúdiótagoknak állandó publikációs fórumot biztosított. A Stúdió fővédnöke Kovács Vilmos költő, író, a Kárpáti Kiadó magyar osztályának szerkesztője volt, aki az Ukrán Írószövetség tagjaként a Stúdió alapításához előzetesen megnyerte a hozzá eszmeileg közel álló ukrán íróársak, köztük Jurij Kerekes, Szemen Panyko, Joszip Zsupán, Iván Csendej, Jurij Skrobinec, Petro Szkunc, Vaszil Váradi támogatását és jóindulatát. A Stúdió fölött bábáskodott Fodó Sándor, Gortvay Erzsébet, akik elméleti előadásokat is tartottak. A tollforgatók megismerkedtek az egye-

¹ A cikkkel kapcsolatosan közbevetjük, hogy a nagyon áhított önálló magyar irodalmi fórum csak 22 esztendő múltán, *Hatodik Síp* néven született meg.

² A Kárpátontúli Ifjúság 1988 tavaszától hetilap, 1991. február 1-től Kárpátaljai Ifjúság néven került kiadásra. Amelynek a 80-as évektől a lap megszűnéséig Béres Barna, majd Borbély Edit volt a magyar kiadásért felelős szerkesztője.

³ Balla Gyula 1970-ben Magyarországon telepedett le.

temes magyar irodalommal, amelyről a „közoktatás” útján csak tudatosan eltorzított képet nyerhettek.

A Kárpáti Kalendárium 1969-es évkönyvében Zselicki József, a Forrás Ifjúsági Stúdió elnöke, rövid beszámolót közölt a Stúdió megszervezéséről, céljairól, kezdeti eredményeiről, tagjairól. A jelentkező fiatal tollforgatók tehetséggondozása céljából az ungvári egyetem „magyar nyelv és irodalom szakán tanuló fiatal költőknek és íróknak (S. Benedek András, Balla Gyula, Györke László) a közreműködésével 1967 novemberében a Kárpátontúli Ifjúság c. területi lap szerkesztősége keretében megalakult a Forrás Ifjúsági Stúdió. A Stúdió havonta tartja összejövetelét. A foglalkozásokon a beérkezett írásokat vitatjuk meg és minden alkalommal egy-egy elméleti kérdést is megtárgyalunk... Munkatervünkben helyet kapott a zene, a publicisztika és a képzőművészet. Csak rövid ideje működik a Forrás Ifjúsági Stúdió, de máris szép sikereket könyvelhetünk el. A fokozatos fejlődés folytán a Stúdió egyes tagjai: Fodor Géza, Fábián László, Füzesi Magda, Peleskei Jenő, Dupka György már több ízben publikáltak a Kárpátontúli Ifjúságban és a Kárpáti Igaz Szóban.

És előreláthatólag a további fejlődés sem marad el. A Stúdió tagjainak vezetésével a területen több helyen alakultak irodalmi és olvasóköri. A jövőben a Stúdió bővíteni szeretné szerepkörét, hogy még eredményesebben egyengesse a terület alkotó ifjúságának útját.”[37, 75.o.].

A Stúdió tagjainak írásaiból kisugárzott a kurucság nyelvének ereje, a balladák komor fensége, a kisebbségbe szakadt magyarság iránt érzett felelősségtudat, és ezzel elhatárolódtak azoktól, akik a Sztálin-csasztuskák bűvöletében „hurrá”-versekkel simultak a hatalomhoz.

Néprajzi és folklórgyűjtéssel is foglalkoztak, a Kárpáti Kalendárium 1971-es Irodalmi Melléklete Kovács Vilmos szerkesztésében, és a magyar szakot végzett S. Benedek András összeállításában válogatást közölt gyűjtésükből. A fiatal balladagyűjtők (Balla Teréz, Dupka György,⁴ Györke László, Horváth Gyula, Benedek András, Vári Fábián László, Zselicki József) az évszázados nyelvi tradíciót saját költészetükben keltették új életre.

A Forrás nemcsak irodalmi, de közéleti szerepvállalásra is törekedett. Kovács Vilmos ajánlatára 1969 őszén Nádparipán címmel a Stúdió tíz tagjának írásaiból (Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, S. Benedek András, Vári Fábián László, Ferenczi Tihamér, Fodor Géza, Füzesi Magda, Kecskés Béla,

Zselicki József) összeállított versantológia került benyújtásra a Kárpáti Kiadóhoz. Megjegyzendő: Balogh Balázs, Kecskés Béla és Ferenczi Tihamér a Stúdió alapgárdájához nem tartoztak, ők már az alakulás előtt, korábban kezdtek el publikálni, ismert nevű költők voltak.

A Kárpáti Kiadó által felkért lektorok közül csak Balla László élt – a felső pártvezetés által ráruházott – vétőjogával, aki ideológiai okokra hivatkozva nem támogatta a kézirat kiadását. Lektorai jelentésében felhívta a kiadó vezetőinek figyelmét a versek és szerzőik politikai éretlenségére, nemzeti elzárkózásukra, apolitikusságukra és más koncepciós kitételekre. Így vált az antológia kézírata és szerzői a Brezsnyev-korszak szellemi terrorjának célpontjává. A Stúdió publikációs esélyei beszűkültek.

A hatalom második minősített támadását a Kovács Vilmos és S. Benedek András szerzőpáros által publikált irodalomtörténeti tanulmány generálta, mely a szegedi Tiszatáj 1970. októberi és decemberi számában Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában címmel jelent meg. A publikációt „káros” és „felháztató” „magyarországi hatásként” értékelték, míg Magyarországon a szakemberek körében a magyar irodalmi életünkről első ízben hiteles képet adó dolgozatot nagy elismerés övezte.

A hatalom harmadik minősített támadását a felszámolásra ítélt Forrás Ifjúsági Stúdió ellen ugyancsak a Balla László által irányított Kárpáti Igaz Szón keresztül vezette le, melyben Elidegenedés [15] címmel (1971. augusztus 10.) szerkesztőségi cikk jelent meg – ma már tudjuk: szerzője Balla László, a lap akkori főszerkesztője –, amely szigorú bírálatban részesítette a fiatal magyar alkotókat. A vád az volt ellenük, hogy elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok bűvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a cikkíró szerint a nacionalizmus sem állt távol tőlük.

A Forrás Stúdió kapcsán kiobbantott irodalmi harcok indították el a kárpátaljai magyar nemzeti-ség polgárjogi mozgalmát, és ezekben már az „irodalmi-polgárjogi” aktivisták vezetőjeként vett részt Kovács Vilmos és S. Benedek András, akik megalkuvást nem ismerve igyekeztek vitacikkekben is visszavágni a helybeli irodalompolitika „magyar nyelven író szovjet” janicsárjainak”.

1971 szeptemberében és októberében megszületett az I. Beadvány⁵, aláírója a Forrás Stúdió. Ebben a terjedelmes levélben a tagok csoportosan válaszoltak az „Elidegenedés?” vádjaira, amelyet az Ukrajnai

⁴ A jelen sorok írója mintegy húsz népballadát gyűjtött és jelentetett meg, miután nem vették fel az ungvári egyetem magyar szakára, 1970 őszén tényleges katonai szolgálatra behívták, csak 1973 őszén szereltették le, baleset következtében kilenc hónapot a penzai kórházban töltött, majd hadirokkantként tért haza.

⁵ Nyomatásban csak 13 év múltán látott napvilágot: Az I. Beadvány. A tűz nem alszik ki.... In: Nemzetőr (München), 1983. szeptember 15.-3., 8. I., 1983. december/1984. január. Majd nyolc év múlva a dokumentumot újra közölték: BOTLIK József-DUPKA György: Ez hát a hon--- Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991. 160–166. old.

KP Kárpátontúli területi bizottsága titkáranak, az Ukrajnai Írók Szövetsége Kárpátontúli szervezete felelős titkáranak, a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőbizottságának és a Kárpátontúli Ifjúság szerkesztőinek címeztek. Ebben határozottan visszautasították a „névtelen” szerző sértegetéseit, rágalmaikat, politikai színészetű vádaskodásait stb.

Még ez év szeptemberében az Ungvári Állami Egyetem pártbizottsága a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken belső fegyelmi vizsgálatot rendelt el az érintett magyar szakos diákok ügyében. *Fejes János* visszaemlékezései szerint egy értekezlet keretében a *Kárpátontúli Ifjúság* szerkesztőségében is megvitatták a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőségi cikkét, melynek következtében felfüggesztették a további Forrás-publikációkat, *Fejes János* felelős szerkesztőt pedig megrovásban részesítették. *G. Smanyko*, a megyei pártbizottság titkára szintén belső vizsgálatot rendelt el, azonban a feladók nevére 1971 októbere és 1972 tavasza között hivatalos válaszlevél nem érkezett.

A pattanásig feszült légkörben a csendet az újabb, 1972 tavaszán elkészült *II. Beadvány* törte meg, melyet a szerzők – *Kovács Vilmos*, *S. Benedek András*, *Fodó Sándor* – már a legfelsőbb fórumnak, az SZKP KB Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének címeztek. A *Kovács Vilmos*, *Fodó Sándor*, *S. Benedek András* szignálta a 16 oldalas dokumentumot további háromszáz kisebbségi, a kárpátaljai magyarság problémáival azonosulni tudó magyar értelmiségi (néhány ruszin is), munkás és gazdálkodó írta alá. Az aláírásgyűjtést is a Forrás Stúdió tagjai szervezték. A *Beadvány* még jobban felkavarta az amúgy is puszkaporos légkört, ugyanis a dokumentumban nemcsak az alkotó értelmiség sérelmeit vetették föl, hanem az intézményes élet, az oktatás, a művelődés problémáit, a sajtó, a könyvkiadás gondját, a nemzetiségi és kollektív jogokat.

A végkifejletre így emlékezik vissza *Vári Fábián László*: „Az aláírásgyűjtésben való részvételemért a későbbi bíráimtól kapott „bónusz pontok” bőven elegendőnek bizonyultak a katonai behívó kiérdeklésére, de nemcsak engem ért ez a „kitüntetés”. Fél évvel előttem vonult be Béni és Györke, fél évvel utánam Fodor; velem egy napon 1972. május 16-án pedig *Tóth Pista*, Magyarország jelenlegi beregszászi főkonzulja. De ez a két esztendő is elszállt, az életnek menni kellett a maga útján.” [35, 54.o.]

1972-ben a hatalom emberei a Kárpáti Könyvkiadóban is elvégeztették a tisztogatást, melynek következtében *Kovács Vilmost* és *S. Benedek Andrást* menesztették.

Balla László mint a hatalom embere, ezt a leszámolást tetézte azzal, hogy az általa szerkesztett megyei magyar lapban szervezőként is helyt adott a Forrás Stúdió, *Kovács Vilmos*, *S. Benedek András*

és társai ellen indított rágalomhadjáratnak. *Rotman Miklós Mérges füvek. Jegyzetek a magyar burzsoá nacionalizmusról* c. publicisztikájában írta, hogy az 1970-ben megjelent *Kovács–Benedek Tiszatáj-tanulmány*nak a legnagyobb hibája, hogy „nacionalista előítéletekre jellemző tünetekkel találkozunk az irodalomban, az irodalmi folyamat értékelésében is.” [31]. Az ilyen jelenségek elítélésére és megvitatására szólította fel a lap olvasóit. A vitaindító cikkekre *Gajdos Béla*, a Kárpátontúli Állami levéltár igazgatója és *Szijártó Sándorné*, a levéltár helyettes igazgatója *Kit is szolgálnak a magyar burzsoá nacionalisták?* c. írásukban reagáltak. Kifejtették, „kudarcra van ítélve a burzsoáziának minden olyan kísérlete, hogy nacionalista eszméket csempésszen be soknemzetiségű szocialista társadalmunkba.” [19].

Smanyko megyei párttitkár biztatására született meg *Balla László* tollából a *Szovjet magyarok* c. publicisztikai cikksorozata (Új fogalom [10], Hagyományok [7], Kötődések [8], Nem koegzisztencia! [9]), amely szintén a „káros magyarországi hatás” ellen való védekezés szellemében készült el. Állításai nem helytállóak: „szovjet magyaroknak” titulálta a helyi magyar közösséget, újra az emigráns moszkvai kommunista írókat nevezte meg a haladó hagyományok követőinek, akiknek művei a kommunista pártosság követelményei alapján íródtak. Szerinte ezeket a hagyományokat kell követni, és nem a két világháború közt vidékünkön alkotó burzsoá írókat (*Mécs László*, *Simon Menyhért*, *Rácz Pál* és mások). Téves *Ballának* az a nézete is, hogy a kárpátaljai magyar írók alkotásai semmi módon sem sorolhatók „az egyetemes” magyar irodalomhoz, mert ezek a szovjet irodalom alkotásai. Állította azt is, hogy az itteni szovjet magyaroknak csak a Szovjetunió lehet a hazája. Megjelenése után Magyarországról diplomáciai vonalon tiltakozás volt a válasz, de végül *Balla László* megúsza a kijeji KB propagandaosztálya részéről egy rosszallással. Ez a cikksorozat is munkásságának negatív oldalához sorolható.

Lezárva a jobbára magyar szakos Forrás-tagok kálváriájának történetét, csak közel egy évtized „szilencium” után térhetek vissza az irodalmi életbe. Kárpátalján tehát évekig nem, de Magyarországon, Erdélyben – *Fodor Géza*, *Vári Fábián László*, *Zselicki József* és mások – annál többet publikáltak.

A Forrás nem csupán egy irodalmi mozgalom volt, hanem „az elmúlt ötven év legtisztább és legbátrabb kárpátaljai magyar irodalmi-polgárjogi kísérlete.” [24, 80–83.o.]. *Fodó Sándor* utólagos értékelése szerint: „Az egykori egyetemisták, Forrás-tagok egyéni helytállása jelentette azt a bázist, amelyen immár egy évtizede megalakulhatott a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.” [17, 52.o.].

A magyar filológusok és az irodalmi körök, stúdiók és közművelődési klubok véleményformálói

A *Beregszászi Irodalmi Kör*. A 60-as évek végén a Vörös Zászló (ma: Beregi Hírlap) c. járási (két nyelven szerkesztett) lap mellett az irodalmi kört Csanádi György főszerkesztő, a vele baráti kapcsolatban álló Kovács Vilmossal együtt újraindította. Szervezésükben, Drávai Gizella, Horváth Anna irodalmi és művészeti „mindenesek” bábáskodásával, a lapnál dolgozó magyar szakos Györke László, Dalmay Árpád segítő közreműködésével fiatal beregi és ugocsai tollforgatók jelentkeztek, köztük Füzesi Magda, Vári Fábián László, Finta Éva, Dupka György és mások személyében, akik fontos szerepet játszottak a helyi irodalmi és művelődési élet magyar arculatának alakításában. 1985 tavaszán a Beregszászi Irodalmi Kör csatlakozott a Területi József Attila Irodalmi Stúdióhoz, ettől kezdve annak tagozataként folytatta munkáját.

Területi József Attila Irodalmi Stúdió, Ungvár (TJAIS) (1971–1981). A „brezsnyevi személytelen-ség kultusza” idejében a Stúdió 1971. május 22-én alakult Ungváron, a *Kárpáti Igaz Szó* című napilap keretében a Forrás Stúdió helyett, a hivatalos politika által nyújtott „elégtételként.”

Alapítója, ideológiai irányítója Balla László, az újság akkori főszerkesztője. A közvetlen irányítást helyettes főszerkesztőjére, Márkus Csabára (elnök) és a lap kulturális rovatvezetőjére, Erdélyi Gáborra (felelős titkár) bízta. A Stúdió védnökei: Sütő Kálmán, Csengeri Dezső, Szalai Borbála, Gortvay Erzsébet és Szenes László. A Stúdió ebben az évtizedben a brezsnyevi-szuszlovi irodalompolitika jegyében fejtette ki tevékenységét.

Ez az időszak a fiatalok számára a tanulás, az önképzés, a közösségi élet iskolája volt. Publikációik a lap *Lendület* c. rovatában, a Kárpáti Kiadó gondozásában megjelent *Kárpáti Kalendárium* irodalmi mellékleteiben [22], ifjúsági almanachokban [1], riport- és karcolatgyűjteményekben [13], a józsefatilások önálló munkáiban [27, 28, 3, 11] igen „fegyelmezett” voltak. Nem léphették át az ideológiai elvárások korlátait, a pártsajtó megszabta kereteket.

Csakis hazafias, szovjet típusú versek közlését engedélyezték. *Görömbei András*, magyarországi méltatójuk „ünneplőbe öltözött” költőknek nevezte őket. Ezt a józsefatilások nevében Balla D. Károly is beismerte: „Mindnyájan megírtuk a magunk Lenin-versét, békeversét, pufogtak frázisaink, sugároztunk az optimizmustól. Ha borúsabb, ne adj isten, peszsimista verset akartunk publikálni, mellé tettünk két harsányt, talán így elmegy. Aztán a két harsány megjelent, a borús kimaradt... Jöttek a nyolcvanas évek, egyetlen nagy tapstól zengett az ország.” [5].

Jurij Hojda Irodalmi Stúdió Magyar Szekciója, Ungvár. 1974 szeptembere és 1979 májusa között az Ungvári Állami Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén tanuló magyar szakos irodalmár diákok, akik verseket, prózákat írtak, műfordítással foglalkoztak, nem működhetek önálló irodalmi csoportosulásként, csak az ukrán Jurij Hojda Irodalmi Stúdió magyar szekciójaként. Ez utóbbi elnökének Dupka György magyar szakos diákot, irodalmárt választották meg. A szekció felügyeletével, irányításával a magyar tanszék docensét, Gortvay Erzsébet irodalomtörténészt bízták meg. A szekció főleg magyar szakos irodalmár tagjait – Fodor Gézát, Balogh Jolánt, Imre Sándort, Kopasz Alizt, Tóth Klárát, Horváth Sándort, Debreceni Mihályt, Kovács Elemért, Fehér Józsefet, Orémus Kálmánt és másokat – 1974-től mint „hojdásokat” tartották számon, sőt még a *Kárpáti Igaz Szó* hasábjain is e gyűjtőszó alatt publikáltak csoportosan. A következő években – ahogyan befejezték az egyetemet – a „hojdás” fiatalok a József Attila Irodalmi Stúdióba léptek be.

József Attila Irodalmi Stúdió: az elmozdulás, a Lendület évei (1981–1987). A József Attila Irodalmi Stúdiót 1981. december 20-tól háromtagú elnökség irányította: Balla D. Károly, Dupka György és Horváth Sándor. „Az elnökség munkáját vezetőség segítette, amelynek tagjai – az említettekén kívül – Debreceni Mihály, Finta Éva és Füzesi Magda.” [21]. A stúdió 1986-os szórólapján 35 tag nevét nyomtatták ki.⁶

A békés úton megoldott vezetőség- és generációváltásnak az lett a nagy hozadéka, hogy a lefolytatott elvi viták eredményeképpen ez a csapat bátran átértékelte, és nem folytatta Balla László és vaskalapos nemzedéktársainak a szovjet modellre épített irodalompolitikáját, amelynek következtében a Stúdiót sikerül fokozatosan kivezetni a tízéves stagnálásból, megvalósítani kitörését a bolsevista irodalomfelfogás „babiloni fogságából,” központi célként felvállalni a minőségi irodalmi élet megteremtését. Az összkép jelentős eleme az is, hogy a „Kovács Vilmos-i végrendelet” értelmében sikerült a józsefatilások és a Forrás-stúdiósok közti ellentét felszámolása, a további együttműködés alapfeltételeinek biztosítása, hogy a képzett szellemi erők összefogásával, a magyar nemzeti hagyományokból merítkezve betagozódhassunk az egyetemes magyar irodalomba.

Balla D. Károly – aki apja, Balla László szellemi-elvi nyomvonaláról letérve – ebben az időszak-

⁶ Vezetőségen kívüli tagok: Balla Teréz, Barta Zoltán, Boldog János, Bundovics Judit, Dalmay Árpád, Demjén Miklós, Fodor Géza, Fülöp Tekla, Györke László, Horváth Gyula, Imre Sándor, Ivaskovics József, Ivaskovics István, Ivaskovics Attila, Kádas Katalin, Keisz Gellért, Keresztyén Balázs, Kovács Elemér, Kőszeghy Elemér, ifj. Kulin Zoltán, Magyar Éva, Nagy Zoltán Mihály, Orémus Kálmán, ifj. Prófsz József, Skotnyár József, Somi Nagy Zoltán, Tar Béla, Tárcazy Andor, Vári Fábián László.

ban csapat-vezérként merőben más irodalmpolitikát hirdetett és valósított meg, utólagos stúdió-értékelése szerint „...a józsefattilások tevékenysége új lendületet kapott, s a 25–30 fiatal irodalmárból álló műhely néhány év alatt a vidék kulturális életének meghatározó erejévé vált. (...) A józsefattilások a 81-es átszerveződéstől kezdődően célul tűzték ki a Forrás Stúdió⁷ részben vagy teljesen elhallgatott tagjainak megszólaltatását, bevonását a szervezet munkájába. Ez az érintettek érthető és hosszabb-rövidebb ideig tartó idegenkedése után sikerült is. Elmondható, hogy az akkor már több mint egy évtizedes megosztottság, a kárpátaljai magyar irodalom Balla László és Kovács Vilmos ellentétére visszanyúló polarizáltsága a nyolcvanas évek második felére nagyrészt megszűnt, és a Lendületben együtt publikáltak a Forrás és a József Attila Stúdió meghatározó egyéniségei.” [4, 6.o.].

Az 1971–1981 közti évekhez viszonyítva a józsefattilások publikációs lehetőségei mennyiségileg és minőségileg is javultak. A korábbi, de a vezetőségváltás után formailag és tartalmilag is felújított fórumuk a 38 000 példányszámú Kárpáti Igaz Szóba betördelt, kiollózható, összefűzhető *Lendület* című irodalmi oldal Balla László ötlete eredményeként megmaradt. A sajátos fórum címe azonos Sáfáry László 1931-ben megjelent kötetének címével; ily módon is kifejeztük azonosulásunkat a két világháború közti irodalmi életünk legtehetségesebb költőjével, akinek szellemi hagyatékát nyíltan felvállaltuk.

A lap vezetősége a *Kárpáti Igaz Szó* 1987-es évfolyamának lezárása után megszüntette a *Lendület*-et. Az említett *Lendület*-rovaron kívül „a folyóirat-funkciókat pótolni igyekvő” *Kárpáti Igaz Szó* önálló versesköteteknek is helyet adott: a laptestbe tördelve, kivágható és összefűzhető formában 15 kis költői válogatás jelent meg 1979–1986 között (38 ezres példányszámban!). A pozitívumok között említhető még, hogy a Stúdió egyfajta magyarságintézménnyé nőtte ki magát, berkeiben pezsgő irodalmi, művészeti élet zajlott. A magyarok településeken, tanintézetekben egymást érték az író-olvasó találkozók, felolvasó körutak, irodalmi matinék, zenei műsorok, egyéni és csoportos képzőművészeti kiállítások.

A jelzett időszakban kiemelkedő eseménynek számított, hogy a Kárpáti Kiadó magyar szerkesztősége a fentebb említett antológiákon és almanachokon kívül három verseskötetet (*Balla D. Károly* [6], *Füzesi Magda* [18], *Finta Éva* [16]) és egy szociográfiai riportot (*Dupka György–Horváth Sándor* szerzőpáros [14]) jelentetett meg egyenként másfél-hét ív terjedelemben, 1000-tól 5000-ig terjedő példányszámban.

⁷ 1981 végén Balla D. Károly a józsefattilások nevében „békekötést” és együttműködést ajánló levéllel kereste fel Vári Fábán Lászlót is, aki többek között erről ír alábbi tanulmányában, és részleteket közöl az említett levélből [35, 55–56. o.].

József Attila Alkotóközösség, 1988. Néhány hónapos előkészület, egyeztetés után a Felvidéken egy kárpátaljai írókból álló előadó körúton, és az ottani magyar alkotók körében szerzett tapasztalatok birtokában 1988. január 30-án alakult meg Ungváron a József Attila Alkotóközösség, amely jelentősen túllepott az irodalmi kör keretein. Az újabb változáson átesett szervezeten belül megszűntek a műhely műfaji és nemzedéki korlátai, kiszélesedett tevékenységi köre. A közösség célja a kárpátaljai magyar alkotók – írók, költők, festőművészek, szobrászok, zenészek, néprajzosok, történészek, fotóművészek, természettudományi szakemberek, orvosok stb. – tevékenységének összefogása, a magyar szellemi élet – ezen belül különösen az irodalom – fellendítése, a magyar anyanyelv megőrzése és ápolása volt.

A szervezők és alapítók (közel 25-en magyar filológusok!) – *Árpa István, Bagu Balázs, Balla D. Károly, Balla László, Balla Teréz, Balog Géza, Balogh Balázs, Balogh Béla, Barta Zoltán, Bartha Gusztáv, Barát Mihály, Behun János, Boldog János, Boniszlavszky Tibor, Bulecza Rozália, Bundovics Judit, Dalmay Árpád, Debreceni Mihály, Dupka György, Erdélyi Tibor, Fedák László, Ferenczy Imre, Finta Éva, Fodor Géza, Fülöp Tekla, Füzesi Magda, Gortvay Erzsébet, Györke László, Horváth Anna, Horváth Sándor, Imre Sándor, Jánki Endre, Kádas Katalin, Keresztyén Balázs, Kovács Elemér, Keisz Gellért, Kőszeghy Elemér, Lusztig Károly, Magyar Éva, Móricz Kálmán, Matl Péter, Nagy Zoltán Mihály, Penckófer János, Penckóferné Punykó Mária, Skrobinec Jurij, Somi Nagy Zoltán, Szöllősy Tibor, Tar Béla, Tárczy Andor, Tóth Károly, Tóth Lajos, Váradi-Sternberg János, Vári Fábán László, Zselicki József* – rövid távon a magyarság „jogaiért küzdő és érdekvédelmét ellátó „CSEMADOK-szerű” [26, 587.o.] szervezet megvalósításában is gondolkodtak.

A kilenctagú Választmány tagja volt Balla D. Károly, Balla László, Dalmay Árpád, Dupka György, Finta Éva, Fodor Géza, Füzesi Magda, Horváth Sándor, Vári Fábán László; az Elnökség három tagból állt: Balla D. Károly (elnök), Dupka György (alelnök), Horváth Sándor (alelnök).

Az Alkotóközösség fóruma 1988–1990 között a Kárpáti Igaz Szóban⁸ havonta egy alkalommal nyolc oldalon megjelenő Új Hajtás című kulturális melléklet lett. A józsefattilások novellát és értekező prózát, közösségre ható költészeti, szociográfiai jellegű, folklorisztikai, helytörténeti és irodalomtörténeti

⁸ Balla László, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője 1987. augusztus 18-tól nyugdíjba ment, őt a tragikus hirtelenséggel elhunyt Behun János váltotta fel, aki csak 11 hónapig volt főszerkesztő. A megyei pártbizottság 1988 júliusától a megüresedett főszerkesztői beosztásba Egressy Györgyöt nevezte ki. Jóval a rendszerváltás után Erdélyi Gábor lett a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője.

műveket tartalmazó kiadványait a kibontakozásnak indult irodalmi élet biztató jeleként értékelték, amely felnőtt olvasóvá neveli egyre táguló köreit.

A Kárpáti Kiadó gondozásában megjelenő Kárpáti Kalendárium 1988–1993 között minden egyes évkönyvében – e sorok írójának összeállításában – Fórum címmel 16 oldal terjedelemben válogatást közölt a József Attila Alkotóközösség tagjainak új verseiből, prózai írásaiból, grafikáiból. Író társaival elindították azt a szépirodalmi és értekező műveket közreadó *Évgyűrűk-sorozatot*, amelynek 1988–1991 között négy száma jelent meg.

Történelmi jelentőségű mérföldkönek tekinthető, hogy a Kárpáti Kiadó és a Magvető Könyvkiadó a közös könyvkiadási program keretében megjelenítette a kárpátaljai magyar szépirodalom első magyarországi, és addig legteljesebb gyűjteményét Vergődő szél (1990) [36] címmel, a miskolci származású M. Takács Lajos irodalomtörténész összeállításában. A harminchét szerző⁹ felsorakoztatató antológia fő érdeme a tanúságtétel, miszerint irodalmunk létezik, s teljes joggal rászolgál a figyelemre, a megmérettetésre „az egyetemes magyar kultúra mércéje szerint”. Az utószóban biztatást olvashatunk: „*Leereszkedés nélkül, bátran foglalkozzék vele a magyarországi irodalomkritika és író társadalom*” [26, 594.o.]. A gyűjtemény szerzői az írást mindannyian szolgálatnak tekintették és a kisebbségi létkörülményekről tudósítottak.

A magyar szakos írók a nemzetiségi önszerveződés útján. A stúdiókba, körökbe 605 tömörülő értelmiség a nemzetiségi önszerveződés útjára lépve, a József Attila Alkotóközösség vezetőinek kezdeményezésére 1989. február 24-én Ungváron létrehozta a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget (KMKSZ).

A kárpátaljai magyarság érdekvédelmét felvállaló KMKSZ tíz tagú kezdeményező csoportjának tagja volt Balla László, Debreceni Mihály, Dupka György, Fodó Sándor, Gazda Albert, Jánki Endre, Móricz Kálmán, Turóczy István, Varga Béla, Zselicki József. A szervezet megalakulásától kezdve a kárpátaljai magyarság legfontosabb politikai szervévé és az egész területre vonatkozóan döntő, meghatározó erővé vált, amelynek első elnöke Fodó Sándor

magyar filológiai szakos egyetemi tanár, polgárjogi aktivista lett.

„A régi „józsefattilások” némelyike az idők szorításában politikussá lett, kivándorolt vagy lemorzso-

lódott. Végleg lezárult egy korszak, s a kárpátaljai magyar irodalomban véget ért „az ártatlanság kora. Most néhány évig nem a művészi felívelés, hanem az érdekcsoportok szerinti megosztottság lesz napirenden...” [24].

A KMKSZ, a magyarság egyetlen érdekvédelmi szervezete időközben politikai pártként kezdett el működni, amely művelődési munkabizottságát is megszüntette, mert a művészetek, az irodalmárok részére nem tudott megfelelő kereteket, szakmai fórumot, illetve irodalmi folyóiratot biztosítani. Ezzel a józsefattilások életében is lezárult egy korszak (két-ségkívül eseménydús, értékteremtő, nagy évtizedük az 1981–1991 közötti időszakra esett, amikor az ukrainai magyar irodalom „felnőtté válásán” buzgólkodtak). Penckófer János értékelése szerint „*Az államfordulat körüli időszakban valóságos kulturális lázban alkottak a szerzők. Ez az aktivitás még inkább kiteljesedett, amikor új korszak kezdődött Kárpátalja történetében azáltal, hogy Ukrajna független államává vált 1991-ben.*” [30, 342.o.].

Epilógus

Azt senki sem vitathatja el a magyar filológusoktól és elvbarátaiktól, hogy a kárpátaljai „peresztorjka” és a magyarországi rendszerváltás erőterében – a helyi magyarság érdekvédelmében, jogainak kiharcolásában, az egyetemes magyar anyanyevi kultúra kibontakoztatásában elévülhetetlen érdemeket szereztek. Az érdekérvényesítő jogoknak, a kiépült magyarságintézményeknek (óvoda, iskola, főiskola, egyetemi magyar kar, közművelődési intézmények, magyar nyelvű újság, folyóirat és könyvkiadás stb.) a függetlenné vált Ukrajnában is máig tartó hatása van.

A kárpátaljai rendszerváltó nemzedék egyik magyar szakos képviselőjeként többek között a folytonosság mérföldkövének tartom, hogy 2002-ben újra elindítottunk az 1965–1967-ben megjelent, majd betiltott Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra című folyóiratot, amely a magyar humán értelmiség szócsöve lett. És több mint 20 éve folyamatosan kiadásra kerül a Magyar (Alkotó)Értelmiség Kárpátaljai Közössége gondozásában. Védnöksége alatt elindított Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatában eddig több mint 310 könyv, mintegy 100 magyar szerző tollából látott napvilágot, és minden egyes kiadvány az interneten elérhetővé vált. A változatlanul Együtt néven, mint irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra című kéthavi kiadvány.

A jelen dolgozattól is kimagaslik, hogy az elmúlt hatvan évben mások mellett (történelmi egyházak, a felsőoktatás és tudományosság, oktatás, szakképzés, zenei, képzőművészeti, irodalmi élet, a média, képviselő) a magyar filológusok is tevékenyen közre-

⁹ Az antológia szerzői: Balla D. Károly, Balla László, Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Balogh Miklós, Bartha Gusztáv, Benedek András, Bundovics Judit, Csengeri Dezső, Demjén Miklós, Dupka György, Erdélyi Gábor, Ferenczi Tihamér, Finta Éva, Fodor Géza, Füzesi Magda, Györke László, Györke Zoltán, Horváth Gyula, Horváth Sándor, Imre Sándor, Kecskés Béla, Keresztyén Balázs, Kovács Vilmos, Kőszeghy Elemér, Lusztig Károly, Magyar Éva, Nagy Zoltán Mihály, Orémus Kálmán, Skotnyár József, Sütő Kálmán, Szenes (Kroó) László, Tar Béla, Tárcazy Andor, Vári Fábán László, Zselicki József.

működtek a legendás Forrás Ifjúsági Stúdió, a József Attila Alkotóközösség, és az idő viharjában talpon maradt KMKSZ, az UMDSZ, a MÉKK, a KMPSZ, a cserkészek és a nagycsaládosok szövetsége és közel száz más civilszervezet, intézmény-hálózat (magyar színház, KMMI, Magyarság Ház stb.) létrehozásában, vezetésében. Mindezt a mindenkor magyar kormány támogatásával tudták elérni. Bátran felvállalták kárpátaljai magyarság politikai, kulturális és szakmai érdekvédelmét. Soraikból többen a megyei, városi, járási, települési önkormányzatok képviselői testületében hallatták hangjukat.

A 21. század első húsz éve után újabb kihívások várnak a magyar elitet feltöltő magyar szakosokra is. A háború árnyékában is vigyázni kell a kárpátaljai

sokat szenvedő magyarságra, hogy meg ne szűnjék az iskola és a keresztény értékeket képviselő hívekkel töltődjenek fel újra a templomaink, intézményeink.

Sokan máig, a háború árnyékában is a szülőföldön maradtak, és a sorstársaikkal a túlélésért, az anyanyelvi magyar kultúra megtartásáért küzdenek. Végezetül *Kovács Vilmos Testamentum* című versének utolsó versszakával fejezem be mondandómat:

*"Uram, maradt itt még néhány bolond,
s ha most felemelsz, mindöjűk nevét
füledbe mondom.
Oszd fel közöttük poklunknak felét.
Homlokuk jeles, nyakukban kolomp.
S vigyázzunk rájuk ott a porondon."*

IRODALOM

1. A várakozás legszebb reggelén. Versek. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1972.
2. Amikor virít az árnik. Riportgyűjtemény. Uzshorod: Kárpáti Kiadó, 1983.
3. Balla D. Károly. Álmodj zenét. Versek. Uzshorod: Kárpáti Könyvkiadó, 1979. 32. o.
4. Balla D. Károly. A Lendület évei. Galéria-Ecriture, Ungvár–Budapest, 1994, 6. o.
5. Balla D. Károly. KIS(ebbsegi) magyar skizofrénia. Ungvár-Budapest : Galéria Kiadó, 1993. 49. o.
6. Balla D. Károly. Tágulok a világegyetembe. Versek. Uzshorod: Kárpáti Kiadó, 1984. 43. o.
7. Balla László. Hagyományok. In: Kárpáti Igaz Szó, 1975. december 7. 3.o. Neon mell. 38.sz.
8. Balla László. Kötődések. In: Kárpáti Igaz Szó, 1975. december 21. 4. o. Neon mell. 39.sz.
9. Balla László. Nem koegzisztencia! In: Kárpáti Igaz Szó, 1976. január 4. 3. o. Neon mell. 1.sz.
10. Balla László. Új fogalom. In: Kárpáti Igaz Szó, 1975. november 23.3.o. Neon mell. 37.sz.
11. Balogh Balázs. Kaláris. Versek. Uzshorod: Kárpáti Könyvkiadó, 1974.
12. Botlik József–Dupka György. Ez hát a hon. Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991. 160-166. o.
13. Dolgos kézfogás. Karcolatgyűjtemény. Uzshorod: Népek Barátsága Érdemrendes Kárpáti Könyvkiadó, 1980.
14. Dupka György–Horváth Sándor. Múltunk s jelenünk. Balogh Edgár nyomában Kárpátontúlon. Uzshorod: Kárpáti Kiadó, 1987.
15. Elidegenedés? A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió. In: Kárpáti Igaz Szó. 1971. augusztus 20.
16. Finta Éva: Idő-korongon. Versek. Uzsgorod, Kárpáti Kiadó, 1987.
17. Fodó Sándor. A Forrás: a KMKSZ előképe. In: Kárpátaljai Minerva. II. kötet 1–2. füzet. Ez volt a Forrás! (Különszám). Budapest-Beregszász, 1998. 52. o.
18. Füzesi Magda. Útban hazafelé. Versek. Uzshorod: Kárpáti Kiadó, 1984, 25. o.
19. Gajdos Béla, SZijártó Sándorné. Kit is szolgálnak a magyar burzsoá nacionalisták? In: Kárpáti Igaz Szó, 1973. október 30.
20. Gelencei Kálmán (S. Benedek András): Egy ungvári diáklap: az Együtt. In: Echinox (Kolozsvár), 1979. október.
21. József Attila Irodalmi Stúdió átszervezéséről. In: Kárpáti Igaz Szó, 1981. december 20.
22. Kárpáti kalendárium. 1972. Összeállította: Bulecza Rozália és Zékány Miklósné. Irodalmi melléklettel, összeállította: Balla László. Kárpáti Könyvkiadó, Uzsgorod, 1971-től
23. Lendület. Ifjúsági almanach. Uzshorod, Kárpáti Kiadó, 1982.
24. M. Takács Lajos. Az utóbbi két évtized magyarországi és kárpátaljai magyar irodalmi és filológiai kapcsolatairól. 1991.
25. M. Takács Lajos. Ők nem lettek janicsárrá. In: M. Takács Lajos: Törődésben. Sorsok, művek, históriák. Edeleny, 1999. 80–83. o.
26. M. Takács Lajos. Utószó. In: Vergődő szél. A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953–1988. Budapest–Ungvár: Magvető Könyvkiadó–Kárpáti Könyvkiadó, 1990. 587–594. o.
27. Márkus Csaba. A legenda folytatása. Riportkönyv. Uzshorod: Kárpáti Könyvkiadó, 1975. Füzesi Magda. Gyöngyvirágok. Versek. Uzshorod: Kárpáti Könyvkiadó, 1977.
28. Márkus Csaba. Nevünk: Ifjúság. Uzshorod: Kárpáti Könyvkiadó, 1973.
29. Márkus Csaba. Az „Együtt” utat keres. In: Kárpáti Igaz Szó, 1967. május 31.
30. Penckófer János. Irodalmi, kulturális élet az 1980-as években. In: Kárpátalja 1919–2009.

31. Rotman Miklós. Mérges füvek. Jegyzetek a magyar burzsoá nacionalizmusról. In Kárpáti Igaz Szó, 1973. június 20.
32. S. Benedek András- Kovács Vilmos. Kárpát-ukrajnai magyar irodalom. In: A magyar irodalom története 1945-1975. IV. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982. 166. o.
33. S. Benedek András. Teremtő mítoszok. In: Kárpátaljai Minerva. II. kötet 1-2. füzet. Ez volt a Forrás! (Különszám). Budapest-Beregszász, 1998.
34. Szivárványszínben. Ifjúsági almanach. Uzshorod: Kárpáti Könyvkiadó, 1977.
35. Vári Fábián László: Az Együtt című folyóirat indulása (1966) és a Forrás nemzedéke. S. Benedek András emlékének. In: Együtt, 1913. 5. sz.
36. Vergődő szél. A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953–1988. Összeállította, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta M. Takács Lajos. Szerkesztő: Csíki László. Budapest–Ungvár: Magvető Könyvkiadó – Kárpáti Könyvkiadó, 1990. 608. o.
37. Zselicki József. Fiatalok irodalmi stúdiója. In: Kárpáti Kalendárium 1969. Uzshorod: Kárpáti Könyvkiadó, 1968. 75. o.